

Pozytywne i negatywne aspekty jedynactwa w opinii młodzieży

WPROWADZENIE

Problematyka jedynactwa i funkcjonowania jedynaków w środowisku rodzinnym i pozarodzinnym staje się współcześnie bardzo aktualna. Maleje liczba dzieci w rodzinie, decyzje prokreacyjne odkładane są w czasie, a cele konkurencyjne wobec rodziny (kształcenie, kariera zawodowa, dobra trwałe) sprawiają, że utrwała się model rodziny małodziejnej. Od lat 90. ubiegłego wieku obserwuje się spadek dzietności i zmianę wzorów dzietności, mimo iż stosunek Polaków do posiadania potomstwa i do pożądanej jego liczby nie zmienia się znacząco. Nadal preferowana jest wizja rodziny z dwójką dzieci. Nieznacznie spadła liczba osób chcących posiadać tylko jedno dziecko (1996 rok – 8 proc., 2000 rok – 13 proc., 2006 rok – 12 proc., 2012 rok – 10 proc.)¹, niemniej jednak co dziesiąty dorosły Polak chciałby mieć tylko jedno dziecko.

Wzrastająca liczba rodzin z jednym dzieckiem powoduje wzrost zainteresowania rodzinami małodziejnymi (ich funkcjonowaniem, stylem wychowania) i jedynakami. W dyskursie społecznym poruszane są zagadnienia dotyczące przystosowania i funkcjonowania społecznego jedynaków. Większość polskich badań nad jedynakami pochodzi z lat 70. i 80. ubiegłego wieku. Podejmowali je m.in. Jan Zaborowski, Ludwika Turowska, Maria Tyszkowa, Józef Rembowski oraz Halina Filipczuk. W latach 90. prowadziła je Stanisława Tucholska, w pierwszej dekadzie XXI wieku zaś Piotr Połomski, Jarosław Jagieła. Były to badania głównie o charakterze psychologicznym, rzadziej pedagogicznym. Ich wyniki są często niejednoznaczne, a niekiedy pozostają ze sobą w sprzeczności. Początkowo akcentowano gorsze przystosowanie i umiejętności społeczne jedynaków, w innych badaniach wskazywano na niewielkie różnice pomiędzy jedynakami i niejedynakami, współcześnie podkreśla się, że fakt posiadania lub braku rodzeństwa nie determinuje istotnych różnic

¹ Zob. Komunikat CBOS, *Potrzeby prokreacyjne oraz preferowany i realizowany model rodziny*, BS/61/2012.

w funkcjonowaniu społecznym jedynaków i niejedynaków². Choć coraz częściej wskazuje się na korzyści płynące z bycia jedynakiem, to nadal w opinii społecznej jedynacy są traktowani stereotypowo. Niestety brakuje pogłębionych socjologicznych analiz zjawiska jedynactwa i jego konsekwencji dla społecznego funkcjonowania. Nadal utrzymująca się pejoratywna opinia o jedynakach jest niejednokrotnie nieadekwatna do rzeczywistego stanu.

Celem artykułu jest zaprezentowanie opinii młodzieży licealnej na temat jedynaków³. Podjęto próbę odpowiedzi na pytania: jak postrzegani są jedynacy? Jakie pozytywne i negatywne strony jedynactwa dostrzega badana młodzież? Czy powielane są funkcjonujące stereotypy dotyczące jedynaków (choć badanie bezpośrednio tego nie dotyczyło)? Obszar analizy został zawężony do cech określających „typowego” jedynaka, zaś w analizie z oczywistych względów odwoływano się do funkcjonujących stereotypów na temat jedynactwa.

ZALETY JEDYNACTWA

Jedynak czy jedynaczka to osoba, która nie posiada rodzeństwa. Według Jana Zborowskiego to dziecko jedyne i ostatnie w rodzinie. Jednakże, zdaniem autora, „spotyka się także pewną odmianę jedynactwa, nie dopełniającą tych warunków, czy to z racji ograniczonego czasu jego trwania, czy też pozornego jedynactwa w rodzinie wielodzietnej. Każde pierworodne dziecko przez pewien czas jest traktowane jak jedynak. Dopiero po urodzeniu się następnego dziecka, traci swą uprzywilejowaną pozycję, ale fakt «pierworodnego» jedynactwa ma swoje konsekwencje w dalszym życiu najstarszego dziecka”⁴. Jill Pitkeathley i David Emmerson dodają, że w kręgu jedynaków znajdują się również osoby, które straciły rodzeństwo w młodym wieku. Ponadto twierdzą, że osoba posiadająca rodzeństwo, a mimo to czująca się jedynakiem, może nim faktycznie być⁵.

Na temat jedynaków i jedynactwa funkcjonuje wiele potocznych opinii i stereotypów, odnoszących się zarówno do cech pozytywnych, jak i negatywnych. Znacznie częściej podkreślane są uprzedzenia wobec nich. „Przekazywany w obiegowych

² Zob. P. Połomski, A. Peplińska, *Psychologiczny obraz jedynaków wobec społecznych stereotypów*, w: T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*, Warszawa 2010, s. 201-202.

³ W artykule wykorzystano wyniki badania przeprowadzonego przez Monikę Kwapińską zamieszczone w nieopublikowanej pracy magisterskiej zatytułowanej *Jedynactwo i jedynacy w opinii młodzieży licealnej* (2008). Badania przeprowadzono na grupie 145 osób, uczniów II klas dwóch liceów ogólnokształcących w Piotrkowie Trybunalskim.

⁴ J. Zborowski, *Uczeń-jedynak*, Warszawa 1975, s. 26.

⁵ Zob. J. Pitkeathley, D. Emmerson, *Jedynacy*, przekł. I. Szyszkowska-Andruszko, R. Waśkiewicz, Warszawa 2007, s. 15.

opiniach od lat, popularny wizerunek jedynaka zepsutego, rozpieszczonego, niedostosowanego do współpracy, samolubnego i egoistycznego, a przy tym otoczonego szczególną opieką rodziców, bardzo ambitnego, nierzadko wykształconego i odnoszącego sukcesy⁶, jest współcześnie nadal aktualny. Do połowy lat 70. mówiono nawet o „patologii jedynactwa”, a rodziny jednodzietne oceniane były negatywnie. Współczesne badania są bardziej neutralne i starają się dostrzegać różne strony zjawiska. Katarzyna Litwińska pisze, że „przewrót w myśleniu dokonał się za sprawą badań T. Falbo, w których okazało się, że jedynak posiada cechy typowe dla dziecka pierworodnego – dobra inteligencja, motywacja do sukcesu oraz niektóre cechy pozytywne dziecka ostatniego – niezależność, lojalność”⁷.

Jak zatem postrzega jedynaków badana młodzież? Jakie pozytywne aspekty jedynactwa wymienia? Czy wskazane walory jedynactwa „pokrywają się” z ich stereotypem społecznym?

Najczęściej przypisywane jedynactwu zalety odnoszą się do kwestii materialnych. Badana młodzież, jako główny walor bycia jedynakiem, podkreśla fakt, że dzieci nie muszą dzielić się posiadanymi dobrami z rodzeństwem (81,3 proc. wskazań, częściej kobiety – 88,4 proc.). Wyklucza to konflikty, kłótnie i zazdrość. Co więcej, pozytywną stroną jedynactwa jest wychowywanie się w wyższym standardzie życia (66,2 proc., również częściej kobiety – 74,1 proc.). Rodzice jedynaków to zwykle osoby lepiej wykształcone i lepiej sytuowane, mogące zapewnić lepsze warunki bytowe i materialne swojemu dziecku.

Respondenci, jako pozytywne cechy jedynactwa, postrzegają również kwestie pozamaterialne. Ponad połowa badanej młodzieży (56,6 proc.) bycie jedynakiem wiąże z większą pewnością siebie dziecka. Wynika ona zapewne z kolejnej pozytywnej strony jedynactwa – braku konieczności dzielenia się miłością i uwagą rodziców (52,4 proc.). To posiadanie rodziców na wyłączność, brak konkurencji ze strony rodzeństwa wyklucza „walkę” o bycie zauważonym i podkreśla znaczenie dziecka dla rodziców. Może jednocześnie być jednak wykorzystywane jako narzędzie do wymuszania na rodzicach określonych zachowań.

Zdaniem 46,2 proc. respondentów pozytywnym aspektem jedynactwa jest również fakt, że rodzeństwo nie ogranicza w działaniach (częściej wskazywali na tę cechę mężczyźni – 50 proc.). Możliwość wykonania zaplanowanych czynności w określonym czasie, nie rozpraszenie i nie przeszkadzanie przez rodzeństwo, to niewątpliwie walor jedynactwa.

⁶ A. Połomski, A. Peplińska, dz. cyt., s. 185.

⁷ K. Litwińska, *Jedynaczki i jedynacy świetle badań psychologicznych*, w: T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*, Warszawa 2010, s. 169.

Nie zostały natomiast uznane przez większość ankietowanych za zalety takie aspekty bycia jedynakiem jak szybsze dojrzewanie społeczne czy przebywanie głównie w towarzystwie osób dorosłych. Co więcej, niektórzy badani mogli w ogóle nie potraktować tych cech jako zalet jedynactwa, raczej odwrotnie – traktowali je jako cechy negatywne. Dziecko jedyne w rodzinie jest niejako skazane na spędzanie większości czasu w towarzystwie osób dorosłych. Z pewnością, kontakty z dorosłymi można traktować jako walor, ponieważ dają jedynakowi możliwość rozwoju intelektualnego i twórczego, stymulują rozwój myślenia abstrakcyjnego, wzbogacają słownictwo, poszerzają wiedzę ogólną, rozwijają zdolności wypowiednia się oraz obycie z osobami dorosłymi.

Dzieci jedyne, jak pisze Ludwika Turowska, wyróżniają się bardziej taktownym postępowaniem i większą ekspresją słowną. Jednakże cechuje je jednocześnie większy egocentryzm oraz silniejsza tendencja do przebywania z osobami dorosłymi, które często traktują jako środek do zaspokajania własnych oczekiwań⁸.

W opinii badanych jedynactwo zapewnia dziecku pozytywne doświadczenia. Taki obraz odpowiada stereotypowemu postrzeganiu zalet bycia dzieckiem jedynym w rodzinie – jedynak to osoba pewna siebie, mająca rodziców „na wyłączność”, wychowywana w lepszych warunkach bytowo-materialnych.

WADY JEDYNACTWA

Postrzeganie jedynactwa łączy się zazwyczaj ze wskazywaniem jego wad. Poproszono o to również badaną młodzież. Wyszczególnione w analizie minusy wynikające z bycia dzieckiem jedynym w rodzinie można sklasyfikować w dwóch grupach.

Pierwsza wiąże się z brakiem rodzeństwa i jego skutkami. Właśnie brak rodzeństwa uznali respondenci za największą wadę bycia jedynakiem (88,9 proc. wskazań). Jest to jednocześnie czynnik mający decydujący wpływ na postrzeganie innych wad jedynactwa. Wskazuje się na wiele negatywnych konsekwencji wzrastania bez kontaktu z rodzeństwem, zagrażających prawidłowemu funkcjonowaniu społecznemu. Jill Pitkeathley i David Emmerson piszą, że „dzieciństwo bez rodzeństwa pozostawia obciążenia, które w wieku dorosłym stają się poważnymi problemami”⁹. Jednym z nich jest nieumiejętność dzielenia się z innymi. Na ten negatywny aspekt jedynactwa wskazało 75,9 proc. badanych (częściej kobiety). Wydaje się, że nie jest to przejaw egoistycznej postawy

⁸ Zob. L. Turowska, *Środowisko rodzinne jedynaka a jego przystosowanie szkolne*, Wrocław 1987; P. Połomski, *Jedynactwo w perspektywie XXI wieku*, w: M. Bogdanowicz, M. Lipowska (red.), *Rodzinne, edukacyjne i psychologiczne wyznaczniki rozwoju*, Kraków 2008.

⁹ J. Pitkeathley, D. Emmerson, dz. cyt., s. 11.

Tabela 1. Opinia na temat zalet jedynactwa a płeć respondentów (%)

Jakie są, Twoim zdaniem, zalety bycia jedynakiem?		Płeć		Ogółem	
		Kobiety N=77	Mężczyźni N=68	N	%
nie muszą dzielić się miłością i uwagą rodziców	Zdecydowanie tak	27,3	16,2	32	22,1
	Raczej tak	31,2	29,4	44	30,3
	Raczej nie	24,7	25,0	36	24,8
	Zdecydowanie nie	9,1	20,6	21	14,5
	Trudno powiedzieć	7,8	8,8	12	8,3
nie muszą dzielić się posiadanymi dobrami z rodzeństwem	Zdecydowanie tak	40,3	35,3	55	37,9
	Raczej tak	48,1	38,2	63	43,4
	Raczej nie	6,5	16,2	16	11,0
	Zdecydowanie nie	5,2	7,4	9	6,2
	Trudno powiedzieć	0,0	2,9	2	1,4
wychowują się w wyższym standardzie życia	Zdecydowanie tak	29,9	16,2	34	23,4
	Raczej tak	44,2	41,2	62	42,8
	Raczej nie	9,1	25,0	24	16,6
	Zdecydowanie nie	2,6	2,9	4	2,8
	Trudno powiedzieć	14,3	14,7	21	14,5
przebywają głównie w towarzystwie osób dorosłych	Zdecydowanie tak	5,2	4,4	7	4,8
	Raczej tak	10,4	16,2	19	13,1
	Raczej nie	36,4	35,3	52	35,9
	Zdecydowanie nie	32,5	29,4	45	31,0
	Trudno powiedzieć	15,6	14,7	22	15,2
szybciej dojrzewają społecznie	Zdecydowanie tak	2,6	5,9	6	4,1
	Raczej tak	16,9	23,5	29	20,0
	Raczej nie	39,0	38,2	56	38,6
	Zdecydowanie nie	13,0	13,2	19	13,1
	Trudno powiedzieć	28,6	19,1	35	24,1
zyskują większą pewność siebie	Zdecydowanie tak	20,8	22,1	31	21,4
	Raczej tak	35,1	35,3	51	35,2
	Raczej nie	16,9	23,5	29	20,0
	Zdecydowanie nie	3,9	10,3	10	6,9
	Trudno powiedzieć	23,4	8,8	24	16,6
rodzeństwo nie ogranicza ich w działaniach	Zdecydowanie tak	10,4	16,2	19	13,1
	Raczej tak	35,2	33,8	48	33,1
	Raczej nie	23,4	23,5	34	23,4
	Zdecydowanie nie	15,6	13,2	21	14,5
	Trudno powiedzieć	18,2	13,2	23	15,9
Ogółem		100	100	145	100

jedynaka względem otoczenia, ale naturalny przejaw jego praw z dzieciństwa – „wszystko przypadało jemu”¹⁰. Gdy brakuje systematycznego kontaktu dziecka z rówieśnikami, nie nabiera ono umiejętności współżycia i współdziałania z innymi, a także właśnie umiejętności dzielenia się. Jak piszą Piotr Połomski i Aleksandra Peplińska, „posiadanie rodzeństwa może determinować proces uczenia się dzielenia, rezygnacji z własnych potrzeb, umiejętność współpracy, a także umiejętność wczucia się w sytuację drugiego człowieka”¹¹. Są to ważne umiejętności funkcjonowania społecznego.

Z drugiej strony badana młodzież nie uważa, aby jedynacy mieli trudności w kontaktach z innymi ludźmi (53 proc. respondentów jest temu przeciwnych, częściej mężczyźni). Być może zdolność komunikacji wypracowana przez jedynaków w kontaktach z dorosłymi oraz znajomość norm i zasad społecznych, owocują pozytywnym nastawieniem do rówieśników.

Druga grupa wad jedynactwa odnosi się do kwestii wychowawczych i postaw rodziców. Blisko trzy czwarte respondentów wskazało na nadmiar troski rodzicielskiej. Jak pisze Jarosław Jagieła, nadopiekuńczość, częste wyręczanie dziecka w obowiązkach oraz przesadny lęk o niego stanowią istotę bycia jedynym dzieckiem swoich rodziców. Zdaniem autora, taka sytuacja ma niekorzystny wpływ na jedynaka, nie uczy go samodzielności i konsekwencji w pokonywaniu trudności, a także źle oddziałuje na jego relacje z rówieśnikami¹². Stereotypowe postrzeganie jedynactwa wiąże go właśnie z nadmierną koncentracją rodzica na dziecku i traktowaniem go jako „centrum” wszelkich działań. Przyjmowanie przez rodzica takiej roli może skutkować odrealnionym wizerunkiem własnej osoby w oczach jedynaków. Zdaniem 71 proc. badanej młodzieży jedynacy myślą o sobie, że są „pępkiem świata”. Mają poczucie własnej wyjątkowości, tym samym ich oczekiwania wobec otoczenia społecznego są wygórowane i często nie do przyjęcia, zwłaszcza przez rówieśników. Być może, zdaniem Piotra Połomskiego i Aleksandry Peplińskiej, przyczyn należy szukać w specyficznej relacji rodzinnej – uprzywilejowanej pozycji jedynego dziecka, które w momencie wejścia do grupy rówieśniczej zabiega o podobną uwagę i akceptację¹³.

Z drugiej strony, koncentracja rodzica na jedynym dziecku może wiązać się z presją dużych oczekiwań wobec niego (wobec jego nauki, przyszłość, planów). Blisko 70 proc. badanej młodzieży uznaje ten fakt za ujemną stronę jedynactwa.

¹⁰ Tamże, s. 91.

¹¹ A. Połomski, A. Peplińska, dz. cyt., s. 201.

¹² Zob. J. Jagieła, *Jedynak w szkole*, Kraków 2006, s. 26.

¹³ Zob. P. Połomski, A. Peplińska, dz. cyt., s. 203.

Tabela 2. Opinia na temat wad jedynactwa a płeć respondentów (%)

Jakie są Twoim zdaniem wady bycia jedynakiem?		Płeć		Ogółem	
		Kobiety N=77	Mężczyźni N=68	N	%
brak rodzeństwa	Zdecydowanie tak	72,2	69,1	103	71,0
	Raczej tak	18,2	17,6	26	17,9
	Raczej nie	6,5	8,8	11	7,6
	Zdecydowanie nie	0,0	2,9	2	1,4
	Trudno powiedzieć	2,6	1,5	3	2,1
nadmiar troski rodzicielskiej	Zdecydowanie tak	27,3	35,3	45	31,0
	Raczej tak	46,8	38,2	62	42,8
	Raczej nie	22,1	17,6	29	20,0
	Zdecydowanie nie	1,3	1,5	2	1,4
	Trudno powiedzieć	2,6	7,4	7	4,8
życie pod nieustanną presją dużych oczekiwań	Zdecydowanie tak	26,0	16,2	31	21,4
	Raczej tak	39,0	55,9	68	46,9
	Raczej nie	26,0	13,2	29	20,0
	Zdecydowanie nie	0,0	1,5	1	0,7
	Trudno powiedzieć	9,1	13,2	16	11,0
mają trudności w kontaktach z ludźmi	Zdecydowanie tak	14,3	7,4	19	11,0
	Raczej tak	28,6	23,5	43	26,2
	Raczej nie	29,9	48,5	45	38,6
	Zdecydowanie nie	14,3	11,8	9	13,1
	Trudno powiedzieć	13,0	8,8	29	11,0
są bardzo samotni	Zdecydowanie tak	13,0	13,2	19	13,1
	Raczej tak	27,3	32,4	43	29,7
	Raczej nie	27,3	35,3	45	31,0
	Zdecydowanie nie	6,5	5,9	9	6,2
	Trudno powiedzieć	26,0	13,2	29	20,0
nie są nauczeni dzielenia się z innymi	Zdecydowanie tak	42,9	35,3	57	39,3
	Raczej tak	40,3	32,4	53	36,6
	Raczej nie	7,8	8,8	12	8,3
	Zdecydowanie nie	1,3	7,4	6	4,1
	Trudno powiedzieć	7,8	16,2	17	11,7
mają odrealniony wizerunek własnej osoby, myślą, że są „pępkiem świata”	Zdecydowanie tak	44,2	33,8	57	39,3
	Raczej tak	29,9	35,3	47	32,4
	Raczej nie	7,8	14,7	16	11,0
	Zdecydowanie nie	5,2	7,4	9	6,2
	Trudno powiedzieć	13,0	8,8	16	11,0
Ogółem		100	100	145	100

Pokładanie w dziecku zbyt dużych nadziei, niejednokrotnie niespełnionych własnych, inwestowanie w rozwój i kształcenie dziecka, często niezależnie od jego umiejętności czy potrzeb, może skutkować frustracją dziecka, nieporozumieniami w relacjach i w konsekwencji ich osłabieniu.

Badana młodzież licealna wykazuje natomiast ambiwalencję odnośnie przyjmowania za wadę ewentualnej samotności jedynaków. Blisko 43 proc. ankietowanych uznaje ją za pewną ułomność, 37 proc. jest przeciwnego zdania, a aż 20 proc. licealistów nie ma wyrobionego zdania na ten temat. Okazuje się zatem, że stereotypowe postrzeganie jedynaków jako osób samotnych, niekoniecznie znajduje potwierdzenie. Biorąc pod uwagę powyższe analizy, jedynacy mogą rekompensować brak rodzeństwa i tym samym zredukować poczucie osamotnienia poprzez kontakty z rówieśnikami.

CECHY CHARAKTERYSTYCZNE DLA JEDYNAKÓW

Funkcjonujące w społeczeństwie opinie na temat dzieci jedynych, jak zaakcentowano wyżej, mają pejoratywny charakter. Jedną z nich jest opinia, że jedynacy dostają wszystko od rodziców „na tacy”, przez co są rozkapryszeni i egoiści, a tym samym trudniej im funkcjonować w grupie rówieśniczej.

Czy ta opinia znajduje potwierdzenie w omawianych badaniach? Jakie cechy charakterystyczne wskazuje młodzież, definiując jedynaków?¹⁴ Okazuje się, że spontaniczne skojarzenia respondentów częściowo potwierdzają powyższy stereotyp. Blisko połowa ankietowanych (47,6 proc.) uważa, że cechami nieodzownie łączącymi się z jedynactwem są samolubność i egoizm. Co trzeci badany wskazuje na rozkapryszenie i rozpieszczenie, a co czwarty – na egocentryzm i zapatrzenie w siebie. Cechy te wynikają właśnie z faktu bycia dzieckiem jedynym w rodzinie. Uwaga rodziców koncentruje się na dziecku, zaspokajane są wszystkie jego potrzeby, jest ono głównym podmiotem życia rodzinnego. Cytowane już badania Piotra Połomskiego i Aleksandry Peplińskiej potwierdzają obiegowe opinie dotyczące niechęci jedynaków do „pozostawiania w cieniu”, bycia jednym z wielu oraz tendencje do zwracania na siebie uwagi, chęci bycia zauważonymi, docenionymi, chwalonymi, akceptowanymi w towarzystwie, tak jak miało to miejsce w rodzinie pochodzenia¹⁵. Podobne schematy zachowań w grupie rówieśniczej nie są jednak przyjmowane jako oczywiste, co więcej, mogą być odbierane negatywnie.

¹⁴ Badana młodzież miała udzielić odpowiedzi na pytanie otwarte: „Jakie cechy charakterystyczne kojarzą Ci się z jedynakiem?” Zaprezentowano najczęściej podawane przez respondentów cechy.

¹⁵ Zob. P. Połomski, A. Peplińska, dz. cyt., s. 196.

Nie mniej jednak, stosunkowo niewielka liczba odpowiedzi wskazuje (największa w przypadku egoizmu), że istniejący stereotyp samolubnego i egoistycznego jedynaka nie jest tak silnie identyfikowalny (a może ulega stopniowej zmianie). Być może owe skojarzenia są artykułowane właśnie pod wpływem funkcjonującego stereotypu. A, jak zauważa Margarete Kümpel, dzieci z rodzin jednodzietnych wcale nie są bardziej zarozumiałe i samolubne niż osoby mające rodzeństwo, a obraz jedynaka pełen uprzedzeń wytworzył się na skutek doświadczeń z nielicznymi dziećmi. „Gdy widzimy, że dziecko, które ma rodzeństwo, zachowuje się taktownie, szybko uogólniamy nasz osąd: dzieci, które mają rodzeństwo zachowują się taktownie. A gdy dziecko, które nie ma rodzeństwa, głośno i stanowczo domaga się, by je wysłuchano, pragnie przevorsować własny pomysł na zabawę wbrew życzeniom innych, wówczas równie szybko wyciągamy wniosek, że jedynacy są egoistami”¹⁶. Z badań Piotra Połomskiego wynika, że – zarówno w rodzinach badanych jedynaków, jak i niejedynaków – relacje między członkami rodziny dotyczące wzajemnych obowiązków, stopnia okazywania uczuć, zaufania, troski o drugą osobę kształtują się na poziomie bardzo zbliżonym¹⁷. Zatem postawa egoizmu nie jest znamieną tylko dla dzieci jedynych w rodzinie.

Tylko według 19 proc. badanych, cechą charakterystyczną jedynaków jest poczucie osamotnienia, choć tę konsekwencję jedynactwa podkreślają badania. Roman Janiec dobitnie pisze, że „dziecko pozbawione rodzeństwa skazane jest na samotność”¹⁸. Z badań wynika, że jedynacy tęsknią za rodzeństwem, często towarzyszy im poczucie nudy, chęć zabawy z innymi dziećmi, gdyż towarzystwo rodziców okazuje się niewystarczające. Ludwika Turowska twierdzi, że jedynacy są wręcz niezadowoleni ze struktury swej rodziny, przede wszystkim ze względu na silnie odczuwany brak powiązań emocjonalnych z rodzeństwem. Potrzeba rodzeństwa objawia się wówczas poprzez kreowanie wyimaginowanego brata czy siostry¹⁹. Badana młodzież licealna jednakże nie identyfikuje jedynactwa z samotnością (co wykazała również analiza wad jedynactwa). Nie odbiera jedynaków jako osoby samotne. Być może wynika to z oceny kolejnej analizowanej cechy – funkcjonowania jedynaków w grupie.

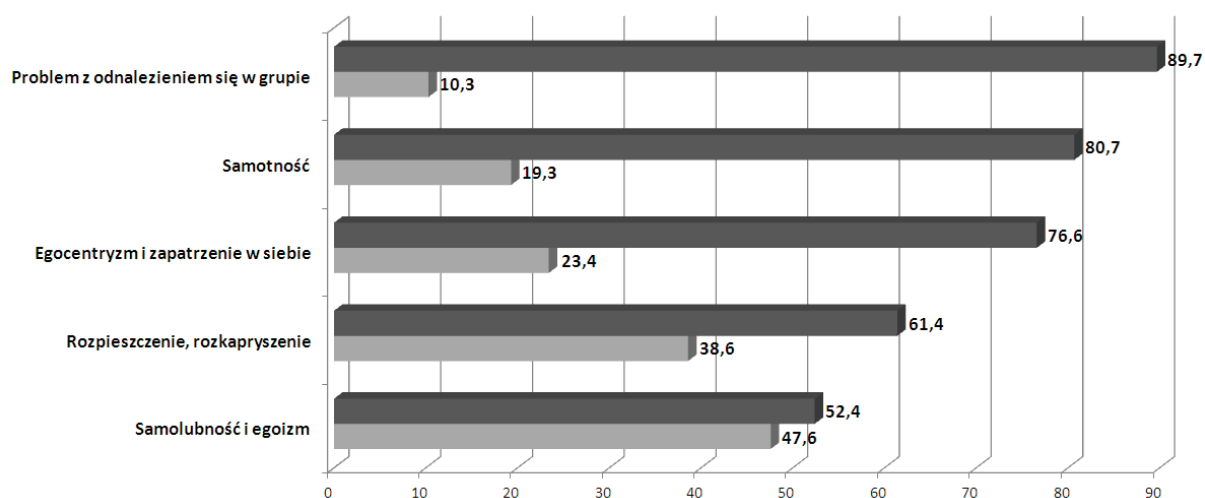
¹⁶ M. Kümpel, *Jedynak*, przekł. M. Kaczorowska, Warszawa 2003, s. 15.

¹⁷ Zob. P. Połomski, dz. cyt., s. 105.

¹⁸ R. Janiec, *Wychowanie w rodzinie do „cywilizacji miłości i życia”*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2011, nr 26 (1), s. 79.

¹⁹ Zob. J. Zborowski, dz. cyt.; L. Turowska, dz. cyt.

Wykres 1. Cechy charakterystyczne jedynaków w opinii badanych (w %)

Tylko co dziesiąty respondent uważa, że jedynacy mają problem z odnalezieniem się w grupie, co nie potwierdza stereotypowego pojmowania jedynaków jako osób nieprzystosowanych społecznie. Choć badania z lat 70. (m.in. Jana Zborowskiego) dowodzą, że jedynacy trudniej nawiązują kontakty społeczne, lubią przewodzić, niechętnie podporządkowują się rówieśnikom, a swoje racje próbują narzucać siłą, a nie słowem²⁰, to najnowsze analizy ujawniają inne oblicze jedynaków. Piotr Połomski i Aleksandra Peplińska (badania z 2007 roku) stwierdzili, że w porównaniu z niejedynakami, jedynacy wykazywali się silniejszą inicjatywą w sytuacjach interpersonalnych, dążąc do pełnienia funkcji przywódczych w grupie, silnie zabiegając o uwagę otoczenia z tendencją do bycia w jej centrum i zdecydowaną niechęcią do bycia „outsiderem”. Zabiegali o liczne znajomości, wykazując potrzebę bycia popularnymi i cenionymi w otoczeniu. Co więcej, jedynacy okazali się osobami o dużych umiejętnościach zdobywania uznania i przychylności innych. Byli odbierani jako osoby, które można lubić, które są godne zaufania i na których można polegać. Autorzy konstatują, że ogólnie jedynacy jawią się jako dobrze przystosowani do wymogów życia społecznego, nieodstający od niejedynaków w zakresie codziennego, prawidłowego międzyludzkiego funkcjonowania²¹.

Wyniki badań cytowanych autorów „po części potwierdzają wiele potocznych opinii na temat jedynaków (choć często wyolbrzymianych) dotyczących głównie ich niechęci do «pozostawania w cieniu» z jednej strony, z drugiej zaś tendencji do zwracania na siebie uwagi, chęci bycia zauważonymi, chwalonymi i akcep-

²⁰ Zob. J. Zborowski, dz. cyt., s. 49, 59.

²¹ Zob. P. Połomski, A. Peplińska, dz. cyt., s. 194-195.

towanymi w towarzystwie”²². Niewątpliwie jest to skutkiem obcowania głównie z dorosłymi, traktowania dziecka wyjątkowo, co przekłada się na nie zawsze umiejętność zachowania jedynaków wobec rówieśników, a w konsekwencji na powielanie opinii „typowego jedynaka”.

PODSUMOWANIE

Utrwalony przez lata stereotyp jedynaka – rozkapryszonego i wymuszającego egoisty – jest niejednokrotnie krzywdzący dla dzieci jedynych w rodzinie. Ich społeczne postrzeganie rzutuje i na ich kontakty z rówieśnikami, i na ich odbiór przez rówieśników lub inne osoby. Ścieranie się głównie negatywnego wizerunku jedynaków z ich rzeczywistym funkcjonowaniem może prowadzić do nieustannego udowadniania czy negowania tego uproszczonego wzorca.

Z analizy otrzymanych danych wynika, iż jedynactwo nie kojarzy się młodzieży jedynie z negatywnymi cechami. Jedynacy są odbierani jako osoby otwarte na innych, aranżujące kontakty, mające poczucie własnej wartości. Owszem brakuje im niektórych umiejętności życiowych (zwłaszcza w kontaktach interpersonalnych), ale nie oznacza to, że są nieprzystosowani do współpracy i tworzenia bliskich relacji z innymi. Decydującą rolę zdaje się odgrywać styl wychowania w rodzinie. Rodzice muszą kompensować jedynemu dziecku brak rodzeństwa (m.in. poprzez dbanie o kontakty z rówieśnikami), stymulować rozwój kompetencji społecznych, umiejętności dostrzegania potrzeb innych i rozwiązywania konfliktów, wrażliwości na innych. Fakt, że jedynacy chcą być w centrum zainteresowania, potrzebują uwagi i akceptacji otoczenia, może wynikać właśnie z obiegowych opinii na ich temat. Bo przecież „stereotypy funkcjonują nie tylko w umysłach osób, które je posiadają, ale także w umysłach osób, których dotyczą”²³.

Niewątpliwie konieczne są analizy na temat społecznego funkcjonowania jedynaków, pozytywnych i negatywnych aspektów jedynactwa i funkcjonujących na ich temat stereotypów. Być może przyczynią się one do ich weryfikacji, choć „stereotypowy, bardzo uproszczony, kładący szczególny nacisk na deficyty w kontaktach z rodzeństwem w dzieciństwie i zbytnią koncentrację ze strony rodziców, wizerunek jedynaków, przekazywany tak nagminnie z pokolenia na pokolenie i potęgowany narastającą liczbą jedynaków, zapewne szybko popularnym być nie przestanie”²⁴.

²² Tamże, s. 196.

²³ C.N. Macrae, Ch. Stangor, H. Hewstone, *Stereotypy i uprzedzenia*, przekł. M. Majchrzak i in., Gdańsk 1999, cyt. za: P. Połomski, A. Peplińska, dz. cyt., s. 203.

²⁴ P. Połomski, A. Peplińska, dz. cyt., s. 185.

BIBLIOGRAFIA

- Jagięła J., *Jedynak w szkole*, Rubikon, Kraków 2006.
- Janiec R., *Wychowanie w rodzinie do „cywilizacji miłości i życia”*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2011, nr 26 (1), s. 72-82.
- Kümpel M., *Jedynak*, przekł. M. Kaczorowska, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2003.
- Litwińska K., *Jedynaczki i jedynacy świetle badań psychologicznych*, w: T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*, Difin, Warszawa 2010, s. 168-181.
- Macrae C.N., Stangor Ch., Hewstone H., *Stereotypy i uprzedzenia*, przekł. M. Majchrzak i in., GWP, Gdańsk 1999.
- Pitkeathley J., Emmerson D., *Jedynacy*, przekł. I. Szyszkowska-Andruszko, R. Waśkiewicz, Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza, Warszawa 2007.
- Połomski P., *Jedynactwo w perspektywie XXI wieku*, w: M. Bogdanowicz, M. Lipowska (red.), *Rodzinne, edukacyjne i psychologiczne wyznaczniki rozwoju*, „Impuls”, Kraków 2008, s. 97-111.
- Połomski A., Peplińska A., *Psychologiczny obraz jedynaków wobec społecznych stereotypów*, w: T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*, Difin, Warszawa 2010, s. 182-205.
- Turowska L., *Środowisko rodzinne jedynak a jego przystosowanie szkolne*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1987.
- Zborowski J., *Uczeń-jedynak*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1975.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest prezentacja opinii młodzieży na temat dzieci jedynych w rodzinie. Jak młodzież postrzega jedynaków? Jakie pozytywne i negatywne strony jedynactwa dostrzega? Czy powielane są funkcjonujące stereotypy dotyczące jedynaków? Analiza danych pokazuje, że jedynacy posiadają zarówno pozytywne, jak i negatywne cechy, które potwierdzają społeczne stereotypy. Jedynacy chcą dominować, chcą sprawiać dobre wrażenie, a także nie lubią się dzielić z innymi. Z drugiej strony, otrzymane dane podważają obiegowe opinie odnośnie dzieci jedynych. Pokazują, że jedynacy nie są egoistami i wykazują się wysokim poziomem socjalizacji. Zatem, bycie jedynym dzieckiem w rodzinie nie kojarzy się badanej młodzieży tylko z negatywnymi aspektami.

Słowa kluczowe: jedynactwo – pozytywne aspekty – negatywne aspekty – opinia młodzieży

SUMMARY

The main purpose of the article is to give an overview of being an only child in the family in the opinion of young people. How do they perceive the only child? Do they notice positive and negative aspects of being the only child? Does a stereotypical view of the only child still exist in people's minds? The analysis of the data shows that only children have positive as well as negative characteristics which confirm social stereotypes. The only children are dominating, anxious to make a good impression and do not like sharing and helping others. On the other hand, some of the data undermine the public opinion about being the only child. The results show that they have non-egoistic characteristic and they possess a high level of socialization. Consequently, being the only child is not associated only with negative aspects.

Key words: being an only child – positive aspects – negative aspects – opinion of young people